

Eski Önasya'da Tanrı, Kral ve Peygamber Unvanı Olarak "Çoban"

"Shepherd" as the Title of God, King, and Prophet in Ancient Near Asia

Araştırma Makalesi – Research Article

Ahmet Selim BAYSAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Tarih Bölümü

asbaysal@ohu.edu.tr, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-4860-0251

Öz

Eski Önasya halkları, iktidarlarının meşrûiyetinin tanrılar tarafından verildiğini iddia eden monarşik ve teokratik liderler tarafından yönetilmişlerdir. Liderler siyasi, dinî ve askerî alanlarda en yüksek otoritelerin tanrılar ve tanrıçalar olduğunu ve kendilerinin insanlarla tanrılar arasında bir aracı pozisyonunda olarak tanrıların ilahî iradesini yeryüzünde pratikleştirdiklerini iddia etmişlerdir. Liderler birçok unvan almışlardır. Bunlardan biri de "çoban" unvanıdır. Liderler kendilerini siyasi anlamda "çobana", halkı ise "sürüye" benzetmişlerdir. Sumer, Babil, Asur, Urartu, Hitit, Yahudi, Hristiyan ve İslam toplumlarında "çoban tanrı", "çoban kral" ve "çoban peygamber" unvanı sıkça kullanılmıştır. Antik toplumlarda çoban imajının kullanımı tarz bakımından birbirine benzemektedir. Bu benzerlikler antik toplumların kültürel olarak birbirlerinden etkilendiklerini göstermektedir. Bu konuda çivi yazılı tabletler, steller, inşaat kitabeleri, mühürler ve kutsal kitaplar gibi birçok yazılı ve görsel kaynaktan bilgi edinmekteyiz. Görsel tasvirlerdeki çoban imajı özellikle okuma yazma bilmeyen insanları etkilemek içindir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, çoban yöneticilerin görevi sürüyü yani halkı korumak ve geliştirmek olmuştur. Çoban unvanı öncelikle tanrıların, sonra kralların ve peygamberlerin unvanı olmuştur. Çoban unvanı siyasi yöneticilere genellikle babadan oğula geçmiştir. Çoban unvanı Aziz Petrus örneğinde olduğu gibi, Hz. İsa'dan O'nun öğrencisine dinî inanç yoluyla geçmiştir. Halk için çalışan liderler "iyi çoban" olarak nitelendirilmiş, kendileri için çalışan yöneticiler ise "kötü çoban" olarak nitelendirilmişlerdir. İyi çobanların itibarları tanrılar tarafından yükseltilirken, kötü çobanlar cezalandırılmıştır. Çoban unvanı halkları etkilemek için bir propaganda mesajı olarak kullanılmıştır. Halklar dinî ve siyasi liderlerin "iyi çoban" imajı ile kontrol altında tutulmaya çalışılmış ve yöneticilerin belirlediği hedeflere kanalize edilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Meşrûiyet, Propaganda, Teokrasi, Kraliyet İdeolojisi.

Abstract

Ancient Near Asian peoples were ruled by monarchical and theocratic leaders who claimed that the legitimacy of their power was granted by the gods. The leaders claimed that the gods and goddesses were the supreme authorities in the political, religious and military spheres, and that they were the intermediaries between humans and the gods, putting the divine will of the gods into practice on earth. Leaders have received many titles. One of them is the title of "shepherd". Leaders have likened themselves politically to "shepherds" and the people to "flocks". Sumerian, Babylonian, Assyrian, Urartian, Hittite, Jewish, Christian and Islamic societies frequently used the titles of "shepherd god", "shepherd king" and "shepherd prophet". The use of the shepherd image in ancient societies is similar in terms of style. These similarities show that ancient societies were culturally influenced by each other. We obtain information on this subject from many written and visual sources such as cuneiform tablets, steles, construction inscriptions, seals and sacred books. The image of the shepherd in visual depictions is especially meant to impress illiterate people. According to the information we have obtained from the sources, the duty of shepherd rulers was to protect and develop the flock, that is, the people. The title of shepherd was first the title of gods, then of kings and prophets. The title of shepherd was usually passed down to political rulers from father to son. As in the case of St. Peter, the title of shepherd was passed from Jesus Christ to his disciple through religious belief. Leaders who worked for the people were characterized as "good shepherds", while rulers who worked for

themselves were characterized as "bad shepherds". Good shepherds were elevated in stature by the gods, while bad shepherds were punished. The title of shepherd was used as a propaganda message to influence the people. Peoples were kept under control with the "good shepherd" image of religious and political leaders and channeled towards the goals set by the rulers.

Keywords: Power, Legitimacy, Propaganda, Theocracy, Royal Ideology.

Giriş

Eski Önasya'da "çoban" unvanını kullanan tanrısal ve insanî yöneticilere ait en eski belgeler Güney Mezopotamya'daki antik Sumer kentlerinde yapılan arkeolojik kazılardan gelen çivi yazılı tabletler ve silindir mühürlerin verdiği mesajlardan elde edilmektedir. Tabletlerde kayıtlı destanlar, ilahîler, kral listeleri, duâlar gibi çeşitli konulardaki metinlerde "tanrıların çobanı" ve "çoban kral" unvanları geçmektedir. Bu ifadeler "tanrıların yöneticisi" ve "halkın yöneticisi" anlamlarını taşımakta olup, dolayısıyla çoban unvanı yöneticiliği ifade etmektedir.

Yöneticilerin çoban unvanını kullanmasına dair belgeler Sumerliler'den itibaren yazılı ve yazısız arkeolojik kalıntılarla kanıtlanmakta olup, bu unvan binlerce yıl boyunca Eski Önasya'da destanlarda, ilâhîlerde, kral listelerinde, duâlarda, kâunnâmelerde, krâliyet mahkemesi kayıtlarında, inşaat kitâbelerinde, yıllıklarda ve kutsal kitaplarda kullanılmaya devam etmiştir.

Akadlılarda durum Mezopotamya geleneğinden biraz farklıdır. Akad krallarından Naram-Sin'in (Yaklaşık M.Ö. 2254-2218) bugün Louvre Müzesi'nde korunan zafer stelinden edindiğimiz bilgiler göre,¹ Naram-Sin çoban gibi mütevazı bir unvan kullanmak yerine kendisini tanrılara özgü bir tasvir olan boynuzlu bir başlık ile tasvir ettirmiştir. Bu mesaj ile Naram-Sin kendini çoban kral değil, tanrı kral olarak nitelendirmiştir.

Hitit kralları IV. Tuthaliya istisna olmak üzere çok daha mütevazı bir şekilde, kendileri çoban unvanını kullanmayıp Güneş Tanrısı için bu unvanı kullanmışlardır.²

Çoban unvanı tek tanrılı dinlerde tanrılar, bu dinlere inanan toplumların peygamberleri ve yöneticileri tarafından da kullanılmıştır. Tanrısal, siyasal ve dinî yöneticilerin çoban unvanını kullanmalarının Önasya'da bir gelenek halinde binlerce yıl boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu konuda Sumerliler'den itibaren çeşitli zaman ve mekanlarda yaşamış toplumlardan örnekler vererek çoban unvanının kullanımı konusunu inceleyeceğiz.

Tanrıların Babası, Hava Tanrısı Enlil'in Tanrısal Çobanlığı (Sumer Erken Hanedanlar Dönemi/Yaklaşık M.Ö. 2900-2350):

Eski Önasya'da çoban unvanı öncelikle tanrılara ait bir unvandır. Bu konuda en eski kanıtlardan birisi Sumerliler'in baş tanrısı, Hava Tanrısı Enlil'i yüceltmek için söylenen Enlil İlahisi'nden gelmektedir. Enlil İlahisi'nde "çoban tanrı" kavramı ile ilgili şu ifadeler geçmektedir: "Ey Enlil, değerli çoban, daima harekette. Bütün soluk alanların güden çobanı." ³ Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, Hava Tanrısı Enlil göksel sistemin ve yeryüzünün çobanıdır. Enlil göğü ve dünyayı yönetmekte ve daima hareket halinde olup tanrısal yöneticiliğini her yerde icra etmektedir.

¹ İlgili stel için bakınız: Louvre Müzesi, Envanter Numarası: SB4; 6065.

URL: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010123450>

² Akurgal 2015, 63, 78, 123, 141, 221, 223; Ünsal 2013, 16.

³ Kramer 1990, 78.

Enlil'in çoban unvanı kullanması ile ilgili başka bir belge Enlil ve karısı Ninlil'in aşkından bahseden bir şiir olup, şiirde Enlil'in unvanları arasında "*Bütün kaderlere karar veren çoban*" ifadesi geçmektedir.⁴

Uruk Kral Dumuzi'nin Çoban Kral, Çoban Tanrısı Olması ve Tanrısız Cezalandırmaya Mahkûm Edilmesi (Sumer Kral Listesi'ne Göre Tufan'dan Önce):

Tanrılar âleminin tanrısız çobanı olduğu gibi, insanların da insanî çobanı olmalıdır. İnanca göre tanrılar kendilerine hizmet ve vekâlet etmeleri için insan krallar atamışlar ve onları kendi sıfatları olan çoban sıfatı ile kutsamışlardır. Bir çobanın sürüsünü kurda karşı koruduğu gibi, krallar da "*tanrılarının sadık çobanı*" olarak halkları düşmana karşı koruyup adâlet ve refah için çalışmışlardır. Örneğin şehir surlarının yapımı veya restorasyonu gibi işler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Tanrılar ilahî takdirleri ile bazen krallara çoban unvanı vermişler, bazen de bir çobanı kral yapmışlardır. Sumer Kral Listesi'nde, Tufan olayından önce krallık yapmış 8 yöneticiden birisi olan Dumuzi'nin unvanı "*çoban*" olarak kaydedilmiştir.⁵

Çoban Kral Dumuzi'nin kral olması ile ilgili detaylı bilgiler veren önemli bir kaynak Çoban Dumuzi ile Venüs Tanrıçası İnanna'nın Kutsal Evlilik Miti'dir.⁶ Bu mite göre, Çoban Dumuzi Venüs Tanrıçası İnanna ile evlenmek ister. Burada Dumuzi muhtemelen İnanna ile evlenerek O'nun vereceği destek ile iktidara talip olur. İnanna ise, Çoban Dumuzi'yi reddedip kendisine talip olan başka bir kişiyi yani çiftçiye (çiftçi tanrısı Enkimdu'yu) ister. Tanrılarının babası Hava Tanrısı Enlil ve İnanna'nın erkek kardeşi Güneş Tanrısı Şamaş, İnanna'dan Çoban Dumuzi'yi seçmesini tavsiye edip onu ikna ederler. İnanna bu tavsiyeler üzerine Çoban Dumuzi ile evlenir ve Çoban Dumuzi'ye Uruk şehrinin krallığını verir. Bu mit, tanrılar tarafından bir çobana krallık verilmesi ile ilgili en eski belgelerden birisidir. Venüs Tanrıçası İnanna, Çoban Dumuzi'ye krallık ve tanrısallık verilmesi ile ilgili şöyle demektedir: "*Gözlerimi bütün halkın üzerine çevirdim, Dumuzi'yi ülkenin tanrılığına çağırdım, (Hava Tanrısı) Enlil'in sevdiği Dumuzi, Annem (Ningal) onu sevdi, Babam (Hava Tanrısı Enlil) onu yüceltti.*"⁷

İnanna'nın Dumuzi ile evlenip O'na Uruk şehrinin krallığını vermesi ve Dumuzi'nin çoban tanrısı olarak tanrısallaşması, iktidarın meşrûyetinin tanrısız kaynağına atıf yapmaktadır. Böylece Dumuzi ve ona bağlı etkili kişiler kralın tanrılar tarafından seçilmiş bir kişi olduğunu iddia ederek halkı kralın meşrûyeti konusunda ikna etmiş olmalıdırlar.

Sumer panteonuna göre baş tanrı, Tanrılarının Babası Hava Tanrısı Enlil'dir. İnanna da Enlil'in çocuklarından Ay Tanrısı Nanna'nın kızıdır. İnanna'nın "*Babam (Hava Tanrısı Enlil) onu yüceltti.*" ifadesinden anlaşılmaktadır ki, Dumuzi, İnanna ile evlenmeyi başarmakla birlikte iktidarını panteonun en üst makamından yani Tanrılarının Babası Enlil'den tasdik ettirmiş oluyordu. Dumuzi, pratikte muhalefete karşı iktidarını sağlamlaştırmak için dini argümanları etkili bir şekilde kullanmış olmalıdır.

Burada İnanna ve göksel tanrılar dini, çoban kral ise siyasi iktidarı temsil etmektedir. İnanna ve Dumuzi'nin evliliği de din devletine atıf yapmaktadır. Çoban Dumuzi tanrılarının beğenisi ve desteği ile önce kral sonra da tanrı haline gelmiştir. Burada dindar bir kimsenin tanrılığa yükselişi görülmektedir.

Sadık çoban tanrılığa yükseltirken buna karşın günahkâr çoban da cehenneme gönderilerek cezalandırılmaktadır. Dumuzi'nin tanrısız bir cezalandırmaya maruz kalmasından bahseden İnanna'nın Yeraltına İnişi Miti'ne göre, Göğün Kraliçesi olan İnanna ayrıca yeraltı dünyasına da hükmetmek ister.⁸ Mit'te O'nun yeraltına inişi sırasında esir edilip ölüme mahkûm edilmesi ve bilgelik tanrısı Enki'nin desteği ile yeraltı cehenneminden çıkışı anlatılmaktadır. Yeraltı cehenneminin kuralına göre, İnanna'nın yeraltından çıkışı sonrasında kendi yerine başka birisini yeraltına göndermesi gerekmektedir. Dumuzi'nin yeraltı cehennemine gidiş konusunda eşi İnanna için kendisini feda etmemesi ve İnanna'nın

⁴ Black, Cunningham, Robson ve Zólyomi 2004, 104.

⁵ Jacobsen 1939, 73.

⁶ Kramer 1990, 117.

⁷ Kramer 1990, 242.

⁸ Kramer 1990, 136-144.

buna sinirlenip O'na ölüm gözü ile bakıp O'nu yeraltı cehennemine göndermesi dikkat çekicidir. Kutsal Evlilik Miti'ne göre Dumuzi'nin tanrıların desteği ile kral olduğu, İnanna'nın Yeraltına İnişi Miti'nde ise kendisini eşine feda etmediği için tanrıların desteğini kaybettiği ve yeraltı cehennemine gönderildiği anlaşılmaktadır. Belki de Dumuzi'nin kendisini eşine feda etmemesi olarak simgesel biçimde anlatılan olay, esasen çoban kralın tanrısal sadakati ihlal etmesi yani siyasal iktidarın dinden uzaklaşıp günah işlemesi sonucu bir ilahi cezalandırmaya mahkûm edilmesine işaret ediyor olabilir. Mantıksal olarak, sadık bir dindarın mertebesi yükselirken, ihanet eden bir günahkâr aşağılanıp cezalandırılmıştır diyebiliriz.

Fotoğraf 1: Uruk Kralı Çoban Dumuzi'nin Yeraltı Cehennemine Götürülmesini Tasvir Eden? Silindir Mühür.

Görselde Çoban Kral Dumuzi'nin yeraltı cehenneminde tutuklanmasını tasvir ettiği düşünülen bir silindir mühürde sahenin ortasında Çoban Tanrısı Dumuzi görülmektedir. O'nun başında tanrısal bir simge olarak boynuzlu bir başlık vardır. Dumuzi, elleri ve ayakları bağlı halde yılanlar, aslanlar ve yeraltı cehenneminin görevlileri ile birlikte tutuklu halde tasvir edilmiştir.⁹

Göğe Yükselen Çoban Kral, Kış Kralı Etana (Yaklaşık M.Ö. 2900):

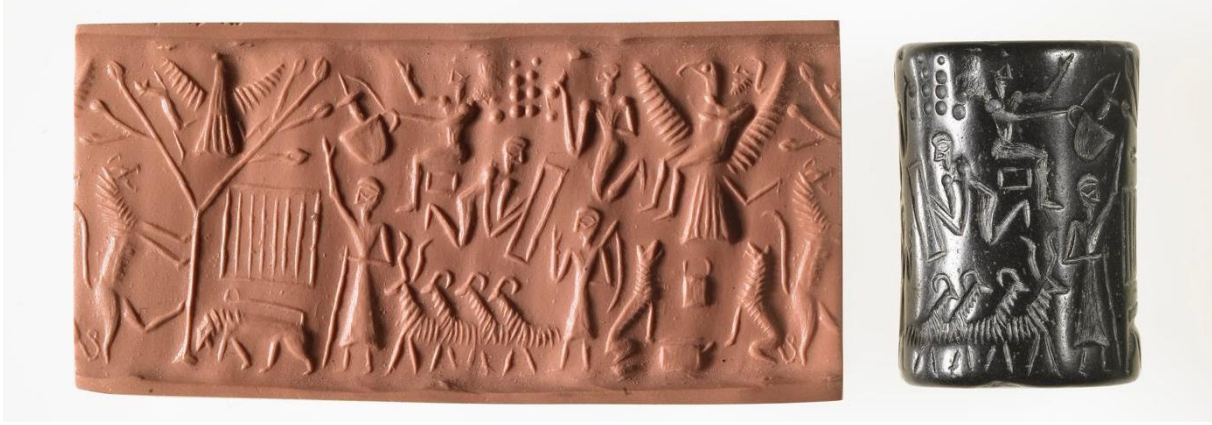
Sumer Kral Listesi'nde çoban unvanı ile kaydedilen başka bir kral da Kış kralı Etana'dır. Onun saltanatı yaklaşık olarak M.Ö. 2900'lere tarihlenmektedir. Çoban Kral Etana'nın göğe yükselmesi ile ilgili bir destana göre, Etana kendisinden sonra tahta çıkacak bir erkek çocuğa sahip değildir. Etana tanrılara dualar ederek bir erkek çocuk ister. Tanrılar Çoban Kral Etana'dan bir çukurda mahsur kalmış bir kartalı kurtarmasını isterler. Etana eğer kartalı kurtarır ise, tanrılar erkek evlada sahip olma konusunda O'na yardım edeceklerdir. Etana bir dağın ardında bir çukurda mahsur kalmış kartalı kurtarır ve kartaldan kendisini erkek çocuğa sahip olması için gereken kutsal bir otu bulmasında yardımcı olmasını ister. Kartal, Etana'yı göksel aleme götürüp ona ihtiyaç duyduğu otu bulması konusunda yardımcı olur.¹⁰ Bundan dolayı Çoban Kral Etana, Sumer Kral Listesi'nde ayrıca "göğe yükselen" olarak kaydedilmiştir.¹¹

⁹ Görüntü: © The Trustees of the British Museum lisansı ile korunmaktadır. British Museum, Müze Numarası: 123279. Kayıt Numarası: 1933,0408.1. Buluntu/Edinme Yeri: Nuzi? Dönem: Er Hanedan III. Tarihleme: M.Ö. 2600-2300.

URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1933-0408-1

¹⁰ Jastrow 1910, 106-110.

¹¹ Jacobsen 1939, 81.

Fotoğraf 2: Kiş Kral Etana'nın Göğe Yükselişini Tasvir Eden? Silindir Mühür.

Görselde Çoban Kral Etana'nın göğe yükselmesi ile ilgili olduğu düşünülen bir silindir mühür baskısı görülmektedir, sağda kartalın boynuna sarılıp göğe yükselen Çoban Kral Etana'dır. Etana'nın göğe yükselişi efsanesinin tasvir edildiği mühürde, keçi ve koyun güden çobanlar ve peynir? küpü tutan bir şahsın tasviri dikkat çekicidir. Bu tasvir göçebe çoban toplumuna işaret ediyor olmalıdır. Bu durumda Etana çoban toplumunun lideri olarak yorumlanabilir.¹²

Çoban kral fenomeninin ortaya çıkışı göçebe topluluklarda yöneticilerin çoban olması durumu ile ilgilidir.¹³ Bu durum yerleşik toplumların ideolojilerini etkilemiş, çobanlık bir kral ve peygamber unvanı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Etana mühründe görülen çoban topluluğu tasviri bu görüşü destekler niteliktedir.

Sumer Kral Şulgi'nin İnanna İle Kutsal Evliliği ve Sadık Çoban Olması (III. Ur Hanedanlığı, Yaklaşık M.Ö. 2094-2046):

Dumuzi'den sonra Eski Mezopotamya krallarının Venüs Tanrıçası İnanna ile evlenme törenleri Mezopotamya'da bir gelenek haline almıştır. Bir tür kutsal evlilik ritüeli olarak pratikleşen bu geleneğin hangi kral zamanında başladığı bilinmemektedir. Ancak ilk olarak Uruk şehrinde mahalli bir gelenek iken, daha sonra Sumer ulusal kültürüne mal olmuş olacağı düşünülmektedir.¹⁴ Kral ile İnanna'nın evliliğinin ulusallaşmasına dair önemli bir kanıt III. Ur Hanedanlığı (Yeni Sumer Krallığı) zamanından gelmektedir. Ur krallarından Şulgi'nin İnanna ile kutsal evliliğine dair belgelerde, İnanna'ya ait şu ifadeler geçmektedir:

...Beni yatakta öptüğü zaman,

Beyimi öpeceğim, ona tatlı bir kader vereceğim,

Şulgi'yi, sadık çobanı öpeceğim, ona tatlı bir kader vereceğim,

Onun aslanını okşayacağım, ülkenin çobanlığını O'nun kaderi olarak vereceğim.

...

Savaşta önderinim, kavgada silah yetiştiricimim,

¹² Görüntü: © The Trustees of the British Museum lisansı ile korunmaktadır. British Museum Müze Numarası: 123279. Kayıt Numarası: 129480. Tarihleme: M.Ö. 2400-2200.

URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1945-1013-24

¹³ Pekşen 2017, 47.

¹⁴ Kramer 1990, 242-248.

Mecliste seni savunanim,

Seferde sana akıl vericinim,

Kutsal tapınağın (!) seçilmiş çobanısın sen...¹⁵

İlahiye göre, Ur Kralı Şulgi Tanrıça İnanna ile kutsal bir evlilik yapmış ve İnanna ile birlikte olmuştur. İnanna da eşi Şulgi'yi kutsamış, O'na Ur şehrinin krallığını verip ülke yönetimi konusunda yardım etmiştir. Ayrıca İnanna'nın Şulgi'den "*sadık çoban*" olarak bahsetmesi önemlidir. Zira daha önce de İnanna ile Dumuzi'nin Kutsal Evliliği Miti'nde İnanna'nın başka bir çoban olan Dumuzi ile evlendiğini biliyoruz. İnanna ile evlilik ritüelleri krallara halkın çobanı olma yetkisi veriyor ve iktidarın meşrûyetini sağlıyor olmalıdır.

Güney Mezopotamya'da kral olan kişiler, dini otoritelerin de iştiraki ile kutsal evlilik ritüelleri düzenliyorlar, bu ritüellerde Tanrıça İnanna'yı temsil eden rahibelerle birlikte oluyorlardı. Böylece Tanrıça İnanna'nın kendilerini kutsayıp iktidar verdiğine inanıyorlardı.¹⁶ Elbette halkın iktidara itaat etmesi için krala bağlı etkili kişiler tarafından bu kutsal evliliğin propagandası yapılıyor ve halk kutsal krala mutlak itaate ikna ediliyordu. Kutsal evlilik ritüellerinin kralların iktidarlarını sağlamlaştırmak için düzenlendiğini, bu konuda kraliyet çevreleri tarafından halka dini ve siyasi propaganda yapıldığını söyleyebiliriz.

Şulgi ilahisinde İnanna'nın sözleri olarak geçen "*Savaşta önderinim, kavgada silah yetiştiricininim*" ve "*Seferde sana akıl vericinim*" ifadeleri İnanna'nın aşk tanrıçası olmasının yanında savaş tanrıçası olduğunu da vurgulamaktadır. Bu yönüyle İnanna'nın hem ülkeye bereket getirdiğine hem de kralın muhaliflerine karşı mücadele ettiğine inanılmıştır. Eski Mezopotamya'da hüküm süren kralların yazıtlarında sık sık Sumer Tanrıçası İnanna'nın veya İnanna'nın Sami toplumlardaki karşılığı olan İştâr'ın adının geçmesi bunu kanıtlar niteliktedir. İnanna/İştâr çoğu zaman krallar için bir rehber, motivasyon kaynağı ve ilahî destekçi olmuştur. Örneğin Lagaş Kralı Eannatum'un Umma kent devletinin yöneticisi Uş ile yaptığı bir mücadelenin anısına antik Girsu kentinde diktirdiği ve Akbabalar Steli olarak bilinen yazıtında Eannatum'un düşmanına karşı savaşı konusunda "*Inanna O'na eşlik etti*" ifadesi geçmektedir.¹⁷ Binlerce yıllık bir gelenek olarak, Eski Mezopotamya krallarının askerî kampanyalarının kayıtlarında İnanna'nın savaşlarda krallara yardım ettiğinden bahsedilmesi dikkat çekicidir. Bu ifade en azından Şulgi İlahisi ile birlikte, belki de çok daha önce başlayan bir savaş motivasyonu ve savaşın meşrûyetine hizmet eden bir propaganda mesajı olarak kullanılmıştır.

Şulgi İlahisi'nde geçen "*sadık çoban*" ifadesi de binlerce yıl boyunca çeşitli krallara ait zafer yazıtları, yıllıklar, inşaat yazıtları gibi kraliyet yazıtlarında yer almıştır.¹⁸ Sadık çoban ifadesi kralların tanrılara sadakatle bağlı olarak krallık (çobanlık) yaptıklarını ifade etmektedir. Tanrılara sadakat, tanrıların yeryüzündeki temsilcileri olarak görevi en iyi şekilde yapma durumuna işaret etmektedir.

Şulgi'nin çoban unvanı ile ilgili başka bir belge, Şulgi'nin yüceltilmesi için söylenen Şulgi İlahisi'dir. Söz konusu belgede Ay Tanrısı Nanna, Tanrıların Babası Hava Tanrısı Enlil'den Ur Kralı Şulgi'yi kutsamasını isteyerek şöyle diyor: "*Kutsal kalbinle henüz kral yaptığın, Kralı, Çoban Şulgi'yi, iyilik dolu sadık çobanı kutsa, Yabancı ülkeleri benim için fethettir.*"¹⁹

Şulgi İlahisi'ne göre, Şulgi'ye iktidar Hava Tanrısı Enlil tarafından verilmiştir. Ancak Şulgi'nin yüceltilmesi için bu yetmemektedir. Çok tanrılı Sumer toplumunda diğer tanrıların da Şulgi'yi desteklediklerinin propagandası yapılmalıdır. Şulgi İlahisi'nde bu amaca hizmet için Ay Tanrısı Nanna olaya dahil edilir. Nanna'nın ağzından Şulgi "*sadık çoban*" olarak övülür. Nanna, Hava Tanrısı Enlil'den Şulgi'ye iktidar vermekle yetinmeyip ayrıca O'nu kutsamasını ister. Burada sanıyoruz ki Şulgi

¹⁵ Kramer 1990, 248-249.

¹⁶ Bayram, 2019, 552-562.

¹⁷ Frayne 2007, 129. Söz konusu stelin parçaları British ve Louvre müzelerinde korunmakta olup envanter numaraları BM 023580 (= AO 16109) + AO 00050 + AO 02436 + AO 02437 + AO 02438'dir.

¹⁸ Edzard 1997, 84.

¹⁹ Kramer 1990, 219.

siyasî iktidarı ele geçirip kral olunca, O'nun halk tarafından daha fazla itibar görmesi ve halk tarafından sorgulanmaması için birden fazla tanrı tarafından kutsanmış bir kişi olarak yüceltilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Eski Önyasya krallarının yazıtlarında iktidarın propagandası çok tanrılı inançlar çerçevesinde birçok tanrının kralı desteklediği şeklindeki mesajlarla yapılmıştır. Bu mesajlar örneğin Hammurabi kanunlarının önsözündeki gibi genellikle kralların kendi ağızlarından cümlelerle birinci ağızdan verilmiştir.²⁰ Bazen de kralın faaliyetleri I. Tiglatpilaser'in kampanyaları ve av seferlerinin anlatıldığı Tiglatpilaser'in ardıllarının birinin bir dikilitaşında (stelinde) olduğu gibi üçüncü şahsın ağızından anlatılmıştır.²¹ Şulgi ilahisinde ise kralın propagandası Ay Tanrısı Nanna'nın ağızından Hava Tanrısı Enlil'i ikna etmek üzere "tanrıdan tanrıya" yapılması bakımından önemlidir.

Yeni Sumer Krallığının kurucusu Ur-Nammu ve oğlu Şulgi zamanından itibaren Sumer ve Akad kralları Tanrıça İnanna'nın kocası olmaları ile övünmüşlerdir. Şulgi'den yüz yıl kadar sonra hüküm süren kral İddin-Dagan da, Ama-Uşumgalanna ismiyle manevi olarak Çoban Kral Dumuzi'nin yerine geçerek kutsal evlenme töreni yapmıştır.²²

Kanun Koyucu İsin Kralı, Mütevazi Çoban Lipit-İştar (Yaklaşık M.Ö. 1870-1860):

Çoban kral fenomenine atıfta bulunan başka bir belge İsin Kralı Lipit-İştar'ın (yaklaşık M.Ö. 1870-1860) kânunnâmesinden gelmektedir. Lipit-İştar kanunnamesinin önsözünde krallık otoritesinin kendisine tanrılar tarafından verildiğini iddia etmiş ve çoban unvanını kullanmıştır. İsin Kralı Lipit-İştar'a ait aşağıdaki ifadeler, krallık otoritesinin tanrılar tarafından verildiğine ve kralların tanrılar adına bir çoban gibi halkı yönettiklerine atıf yapmaktadır:

Anu (gökyüzü tanrısı) ve Enlil (hava tanrısı) memleketin prensliğine Lipit-İştar'ı tayin ettiklerinde, O zaman (ben) Lipit-İştar, Nippur'un mütevazi çobanı, Ur'un sadık çiftçisi, Eridu'yu terketmeyen, Uruk'un uygun beyi, İsin kralı, Sumer ve Akad kralı, Tanrıça İnanna'nın kalbine uygun (olan) ben, Enlil'in sözüne uygun olarak Sumer ve Akkad'da adaleti tesis ettim (koydum).²³

Kral yazıtlarının çoğunun giriş kısmında tanrıların bir şahsı seçip kutsayarak ona krallık görevi vermelerini açıklayan bu gibi ifadeler mevcuttur. Böylece krallar iktidarlarının ilahi meşrûyetini halka kabul ettirmek suretiyle, halkı daha kolay yönetmek istemişlerdir. Eski Babil Kralı Hammurabi'den yaklaşık 100 yıl önceye tarihlenen bir kanunnamesi olan Çoban Kral Lipit-İştar, halkın (sürünün) bir disiplin altına alınması ve ülkede adaleti kurmak üzere tanrılar Anu ve Enlil'in kendisini ülke yönetimine çağırdıklarını belirtir. Lipit-İştar'ın böylece tanrıların isteği doğrultusunda bir kanunname vaz ettiğini ve herkesin tanrılardan gelen yasalara uymasını beklediğini anlıyoruz. Tanrıların bir kralı kutsaması, kralın kanunlarını vaz etmesi ve yasalara uymayan kişilere yönelik lanetlemeli bir sonuçtan oluşan bu şablon Mezopotamya'nın diğer kanunnamelerinde de mevcuttur.

Kanun Koyucu Çoban Hammurabi (Yaklaşık M.Ö. 1810-1750):

Eski Babil Kralı Hammurabi, kendi adıyla anılan bir kânunnâme hazırlayıp bazalt taşından bir stel üzerine kanunlarını yazdırarak ilan etmiştir. Hammurabi Steli'nin alt kısmında çivi yazısı ile Hammurabi kanunları yazılmıştır. Kanunnâmenin giriş kısmında Hammurabi kendisinin Gök Tanrısı Anu ve Hava Tanrısı Enlil tanrılardan tarafından seçilen ve Enlil tarafından tanrısal makama çağrılıp kral olarak görevlendirilen bir çoban olduğunu iddia etmekte ve bu konuda şöyle demektedir:

O günde, öğülmüş (methedilmiş) prens, tanrı korkusu olan ben Hammurabi'yi, memlekette adaleti tecelli ettirmem için, şikâyet ve kötüyü yok etmem için, kuvvetlinin zayıfı yok etmemesi için, güneş gibi karabaşların (insanların) üzerinde yükselmem için, memleketi aydınlatmam için, insanların bedenini hoş

²⁰ Tosun ve Yalvaç 1989, 181-185.

²¹ Budge ve King 1902, 130-133.

²² Kramer 1990, 249 v.d.

²³ Tosun ve Yalvaç 1989, 61. Ayrıca Lipit İştar'a ait benzer ifadeler için bakınız: Frayne 1990, 48.

etmek için (onların refahı için) Anum ve Enlil adımı andılar. Enlil'in çağırıldığı çoban Hammurabi'yim ben.²⁴

Hammurabi, kanunnamesinin giriş kısmında tanrılar tarafından kutsanması hakkında detaylıca bahsedip övünmektedir. Bu övünç dolu sözlerde çok sayıda tanrının adı geçmekte ve Hammurabi'nin bu tanrılar için yaptığı hizmetler anlatılmaktadır. Çoban Kral Dumuzi'nin Tanrıça İnanna ile Kutsal Evliliği Miti'ni anımsatacak şekilde Hammurabi de kanunnamesinin giriş kısmında Sumerlilerin İnanna adıyla, Babillilerin İştar adıyla tapındıkları Venüs Gezegeni Tanrıçası'ndan bahsetmektedir. Bu kapsamda belki de konumuzla ilgili ipuçları vermektedir. Hammurabi'nin "*Anum ve İştar için zenginlik yığan*", "*İştar'ın büyük farzlarını artıran*", gibi ifadelerinden Hammurabi'nin İştar tapınımına ne kadar önem verdiğini anlıyoruz. Yine Tanrıça İştar ve çoban unvanı ile ilgili olarak, Hammurabi'nin "*İştar'ın kalbini sevindiren*", "*İştar'ın sevgilisiyim ben*", "*Ahalinin çobanı*" ifadelerinden kendisinin İştar ile yakın ilişkisi olan bir çoban kral olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Hammurabi Akad ve Ninive şehirlerinde İştar'ın tapınma merkezlerine onun heykellerini yerleştirdiğinden de bahsetmektedir.²⁵

Fotoğraf 3: Eski Babil Kralı Hammurabi'nin Kanun Steli.

Hammurabi'nin kanunlarını yazdırdığı bazalt taşından yapılmış steli Fransa'da Louvre Müzesi'nde korunmaktadır. Stelde solda ayakta ve eli ağız hizasında olan Hammurabi'dir. Sağda oturur pozisyonda olan Güneş ve Adalet Tanrısı Şamaş'tır. Hammurabi, stelinde Hava Tanrısı Enlil tarafından kendisinin tanrı katına çağırıldığından ve kendisine krallık verildiğinden "*Enlil'in çağırıldığı çoban Hammurabi'yim ben*" sözleri ile bahsetmektedir. Hammurabi, ünlü kanunlarını Güneş ve Adalet Tanrısı Şamaş'tan aldığını vurgulamak için kendisini Şamaş'a saygı gösterir ve dua eder pozisyonda tasvir ettirmiştir.²⁶

Hammurabi, ünlü kânunnâmesini vaz etmekle kalmamış, çoban kral olarak inşaat faaliyetleriyle de tanrı ve tanrıçaların hizmetinde çalışmıştır. Yeni Babil Dönemi kopyasından bilinen ve Hava Tanrısı Enlil için bir depo inşasından bahseden bir Hammurabi yazıtında "*Hammurabi, prens, Tanrı Enlil'in favorisi,*

²⁴ Tosun ve Yalvaç 1989, 181.

²⁵ Tosun ve Yalvaç 1989, 182-185.

²⁶ Eserin Korunduğu Müze: Louvre Müzesi. Envanter Numarası: AS 6064. Buluntu Yeri: Susa/İran. Görüntü © 2009 RMN-Grand Palais (musée du Louvre) / Franck Raux lisansı ile korunmaktadır.

URL: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010174436>

Tanrıça Ninlil'in sevgili çobanı" ifadesi geçmektedir.²⁷ Ninlil, Hava Tanrısı Enlil'in eşi olup Hammurabi bu defa çoban unvanı ile ilgili olarak Tanrıça Ninlil'e atıf yapmaktadır. Hammurabi'nin çoban kral olmasından ve O'nun inşaat faaliyetlerinden bahseden başka bir kanıt Hammurabi zamanında kazılan bir kanalın anısına yazılan bir temel yazıtından gelmekte olup, söz konusu yazıtta *"..Tanrı Marduk'un zaferini kazanan, onu mutlu eden çoban."* ifadesi geçmektedir.²⁸

Tanrıça Nanaya'nın Giysisini Sımsıkı Tutan Asurlu Çoban II. Sargon (M.Ö 722-705):

Yeni Asur İmparatorluğu Dönemi krallarından II. Sargon'a ait Tanrıça Nanaya İlahisi'nde geçen bir pasajda *"Sakin ol Sin'in kızı, meskenine yerleş! Arkanda yürüyen Asurlu çoban, giysisinin kenarını sımsıkı tutan Sargon'u kutsa!"* ifadeleri geçmektedir.²⁹ Burada *"arkanda yürüyen Asurlu çoban"* ifadesi gerçek krallığın/kraliçeliğin tanrılara/tanrıçalara ait olduğunu, Asur kralının da gerçek kraliçe olan Tanrıça Nanaya'nın peşinden giden bir hizmetçi çoban olduğunu ifade etmektedir. II. Sargon'un Tanrıça Nanaya'nın giysisini tutması kendisini bir çocuk yerine koyması, Tanrıça Nanaya'yı da bir anne yerine koyarak O'na sığınması ve O'nu rehber edinmesi anlamındadır. Bu ifade ikincil olarak II. Sargon'un Tanrıça Nanaya'nın dinî bakımdan sıkı takipçisi olması anlamında yorumlanabilir. Dolayısıyla Asurlu Çoban II. Sargon, halkını yönetirken kendi başına değil de belirli bir ilahî düzen, bağlılık ve inanca göre politikalar takip etmektedir diyebiliriz. Anlaşılmaktadır ki, sürü (halk) başıboş bırakılmadığı gibi, kral da başıboş bırakılmamıştır. Bu inançlar halka, kralın tanrıların sıkı takipçisi olduğu ve onların yolundan gittiği mesajının verilmesi bakımından dinî ve siyasî propagandaya hizmet etmektedir.

İnsanlığın Çobanı Hitit Güneş Tanrısı (Yaklaşık M.Ö. 1650-1200):

Hitit kralları Mezopotamya ve Doğu Akdeniz geleneğinin aksine çoban unvanını kendi unvanları olarak kullanmamışlar fakat Güneş Tanrısını yüceltmek amacıyla O'nun unvanı olarak kullanmışlardır.³⁰ Ancak yine de dolaylı olarak Hitit krallarının da çoban krallar olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü Hitit kralları *"Güneşim"* unvanını kullanmışlardır ve Güneş Tanrısı'nın yeryüzündeki vekili olarak görev yapmışlardır.³¹ Güneş Tanrısı'nın çoban unvanına sahip olduğu bilindiğine göre, Hitit krallarının ilahî çobanın beşerî temsilcisi olarak pratikte onların da bir çoban gibi halkı yönettiklerini söyleyebiliriz.

Bu konuda örnek olarak Hitit prenslerinden Kantuzili'nin³² ve Kral II. Muvattali'nin (yaklaşık M.Ö. 1295-1272) dualarını³³ verebiliriz. Söz konusu kralların dualarında Güneş Tanrısını yüceltmek için O'nun unvanı olarak *"insanlığın çobanı"* ifadesi kullanılmıştır.

Hitit Kralı II. Muvattali, içine düştüğü sıkıntılı durumlardan kurtulmak ve günahlarından arınmak için tanrı ve tanrıçalar topluluğuna dualarda bulunarak onlardan dualarını kabul etmelerini ve kendisini desteklemelerini dilemiştir. II. Muvattali, dualarında kendisini *"tanrıların rahibi"* olarak nitelendirmiş,³⁴ Güneş Tanrısını da insanlığın çobanı olarak nitelendirerek O'ndan tanrılarla kendisi arasındaki sorunların çözümü için yargıçlık etmesini istemiştir.³⁵ Güneş Tanrısı'na Mezopotamya'da olduğu gibi, Anadolu'da da adalet tanrısı olarak tapınılmıştır.

İstisna bir durum olarak Hitit krallarından Ugarit Kralı IV. Tuthaliya (M.Ö. 1250-1220), Naram-Sin gibi bazı Mezopotamya krallarının kendilerini boynuzlu başlıklı bir tanrı şeklinde tasvir ettirmesi geleneğinden etkilenmiş olacak ki, O da Ugarit'te bulunan bir mühründe ve Yazılıkaya Açık hava Tapınağı'ndaki kabartma tasvirinde kendisini sivri ve boynuzlu bir başlık ile tasvir ettirmiştir.³⁶

²⁷ Frayne 1990, 337.

²⁸ Frayne 1990, 341.

²⁹ Livingstone 1989, 14.

³⁰ Ünsal 2013, 16.

³¹ Darga 1992, 30.

³² Singer 2002, 32. Bakınız: Catalog der Texte der Hethiter (CTH) 373.

³³ Singer 2002, 87. Bakınız: CTH 381.

³⁴ Singer 2002, 87. Bakınız: CTH 381.

³⁵ Singer 2002, 91.

³⁶ Akurgal 2015, 63, 78, 123, 141, 221, 223.

Urartu'nun Dehşet Verici Çobanı I. Sarduri (Yaklaşık M.Ö. 834-828):

Urartular devlet sistemi ve ideolojisi konusunda Asurlular'dan etkilenmişlerdir. Bu nedenle Urartu krallarının yazıtlarındaki ifadeler Asur kral yazıtlarındaki ifadelere çok benzerdir. Urartu krallarından I. Sarduri, Tuşpa (Van) şehrini başkent yapmış ve Urartu ülkesinde kendi hanedanını başlatmıştır. Sarduri, Sardur Burç Yazıtı veya Madır Burcu Yazıtı olarak bilinen yazıtında “*dehşet verici çoban*” unvanını şu ifadelerle kullanmıştır:

Büyük kral Lutipri 'nin oğlu, kudretli kral, dünyanın kralı, Nairi ülkelerinin kralı, eşi olmayan kral, savaştan korkmayan dehşet verici çoban, kendine boyun eğmeyenleri mahveden Kral Sarduri'nin yazıtı; Ben Lutipri'nin oğlu, krallar kralı, bütün krallardan vergi kabul eden Sarduri'yim. Ben bu taş blokları Alniunu şehriden getirdim; ben bu suru inşa ettim.³⁷

Sarduri'nin çoban unvanı ile birlikte kullandığı “*dünyanın kralı*” ve “*kudretli kral*” unvanları Akad krallarından itibaren Mezopotamya'lı imparatorların kullandıkları unvanlardır. Mezopotamya medeniyetleri doğrudan temas ettikleri Anadolu ve Doğu Akdeniz gibi bölgeleri etkilemişlerdir. Bu etkileşim otorite sahiplerinin unvanları konusunda da görülmektedir. Örneğin Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Yahudi tanrısı Yehova, Yahudi kralları ve peygamberleri, Doğu Anadolu'da Urartu kralları olmak üzere Mezopotamyalı tanrıların ve kralların kullandıkları unvanları kullanmışlardır.

Dünyanın Kralı, Gerçek Çoban Asurbanipal (M.Ö. 669-631):

Asurbanipal Yeni Asur İmparatorluğu Dönemi'nde krallık yapmış ve kendi deyimiyle “*dünyanın kralı*”, “*dört yönün kralı*” gibi unvanlar almıştır. Asurbanipal'in taç giyme ilahisinde şu ifadeler geçmektedir:

Yerin ve göğün kralı Şamaş, seni dört bölgede çobanlık yapmaya yükseltsin! Sana [asayı] veren Tanrı Aşşur, günlerini ve yıllarını uzatsın!

...Tanrı Aşşur kraldır, gerçekten de Tanrı Aşşur kraldır! Asurbanipal, Tanrı Aşşur'un [temsilcisi], onun ellerinin eseridir.

...Toplanın, göklerin ve yerin bütün tanrıları ihtiyatlı adam kral Asurbanipal'i kutsasın!³⁸

İlahide Güneş ve Adalet Tanrısı Şamaş'a Asurbanipal'in dört bölgenin (Dünya'nın) kralı olması için dua edilmiştir. Asur'un baş tanrısı Aşşur'un Asurbanipal'e krallık alameti olarak bir asa verdiğiinden bahsedilip Tanrı Aşşur'a dua edilmiştir. Daha sonra gerçek kralın Tanrı Aşşur olduğu iki defa vurgulanarak ifade edilmiştir. Bu durumda gerçek çobanın Tanrı Aşşur olduğunu söyleyebiliriz. Asurbanipal'in de Gerçek Kral Tanrı Aşşur'un belirlediği kaderi pratikleştiren bir aracı olduğu belirtilmiştir. Asurbanipal'in taç giyme ilahisi tek başına tanrıların ve kralın hiyerarşik düzendeki yerini belirtmesi ve onların görev ve unvanlarını vermesi bakımından önemlidir. Tanrı Aşşur'un gerçek kral olduğuna ve Asurbanipal'in de onun yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılması, İslam halifeleri tarafından kullanılan “*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi*” unvanı ile aynı anlama gelmektedir. Böylece Ortadoğu'da tanrıların temsilcisi olma inancının binlerce yıldır devam ettiğini söyleyebiliriz.

Asurbanipal'in çoban unvanını kullanması ile ilgili başka bir belge hadım başı Nabu-şarru-uşur'un vergi muafiyetiyle ilgilidir. Asurbanipal, yüceliğinin bir göstergesi olarak imparatorluk hizmetinde çalışmış ve önemli hizmetlerde bulunmuş memurlarını ödüllendirmiştir. Bu kapsamda birçok görevliyi vergilerden muaf tutmuş, yazdırdığı tabletlerle kendisinden sonra gelecek krallara almış olduğu kararları vasiyet olarak koruyup gereğini yapmalarını emretmiştir. Bu kararlardan birisi, Hadımbaşısı Nabu-şarru-uşur'un üstün hizmetlerinden dolayı vergilerden muaf tutulması hakkındadır. Kararnâmenin girişinde Asurbanipal kendisini tanıtırken şu ifadelerle övünmektedir:

³⁷ Ünsal 2013, 149.

³⁸ Livingstone 1989, 26-27.

Ben, Asurbanipal, büyük kral, güçlü kral, dünyanın kralı, Asur kralı, dört yönün kralı, gerçek çoban, kim iyilik yapar, sadece kral, gerçeği seven, kim insanları memnun eder, kendisine hizmet eden görevlilere karşı her zaman nazik davranan ve kraliyet buyruğunu yerine getiren saygılı kişileri ödüllendiren...³⁹

Burada gerçek çoban ifadesi, gerçek anlamda kral, mutlak iktidar sahibi, bağımsız kral gibi anlamlara da gelebilir. Asurbanipal zamanında Yeni Asur İmparatorluğu dönemin en güçlü devletiydi. Asurbanipal Ninive kentinde merkezi hükümetin kralı iken, O'na bağlı eyaletlerde valiler ve tâbi krallar vardı. Asurbanipal kendisinin metbû imparator olduğunu vurgulamak için büyük kral, gerçek çoban gibi unvanlar kullanmıştır.

Geniş İnsanlığın Çobanı Nebukadnezar (M.Ö. 605-562):

Yeni Babil İmparatoru II. Nebukadnezar devrinde, Bau-ağa-iddin isimli bir bürokrat Nebukadnezar'a ihanet etmekle suçlanarak yüksek mahkemeye çıkarılmış ve yargılanmıştır. Nebukadnezar yüksek mahkemeye ifade vermiş, mahkemede Bau-ağa-iddin'e öfke ile bakarak O'nun öldürülmesini istemiştir. Mahkeme kararı ile Bau-ağa-iddin kafası kesilerek öldürülmüştür. II. Nebukadnezar'ın bu olaydan bahseden mahkeme kaydında O kendisini tanıtırken "*geniş insanlığın çobanı*" ifadesini kullanmıştır.⁴⁰

Çoban Tanrı Yehova ve İsrail'in Kötü Çobanları (M.Ö. 6. Yüzyıl):

Bir tanrının çoban unvanı kullanması ile ilgili olarak Tevrat'ta detaylı bilgi bulmak mümkündür. Yeremya Kitabı'nın 23. Bölümü'nde⁴¹ ve Hezekiel Kitabı'nın 34. Bölümünde⁴² Tanrı Yehova İsrail'i yönetenleri "*İsrail'i güden çobanlar*" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Hezekiel Kitabının 34. Bölümü'nde Tanrı Yehova kendisini de çoban olarak tanımlamaktadır. Hezekiel 34'te kendisinin halkın çıkarlarını savunan iyi bir çoban olduğu imajı veren Yehova, İsrail'i yönetenlerin halka adaletsiz davrandıkları ve hep kendi çıkarlarını düşündükleri gerekçesi ile onları da "*kötü çobanlar*" olarak nitelendirmektedir. Yehova kötü çobanlardan rahatsızlığını bildiren ve muhataplarını uyanan mesajlarını iletme üzere Hezekiel Peygamber'i görevlendirmiştir. Hezekiel Peygamber, kendisinin Tanrı Yehova tarafından görevlendirilen bir elçi olduğunu ifade etmiş ve insanlara Rabb'in şu mesajını iletmiştir:

İnsanoğlu, İsrail çobanlarına karşı peygamberlik et. O çobanlara de ki, Ulu Rab Yehova şöyle diyor: Kendi kendilerini doyuran İsrail çobanlarının vay haline! Çobanların sürüyü beslemesi gerekmez mi? Yağı yersiniz, yünü giyersiniz, besili hayvanı kesersiniz, fakat sürüyü beslemezsiniz. Zayıf düşeni güçlendirmediniz, hastaları iyileştirmediniz, sakatlananların kırığını sarmadınız. Dağılanları geri getirmediniz, kaybolanları aramadınız. Onlara acımasızca ve zorbalıkla boyun eğdirdiniz. Ve çobanları olmadığından sürü zamanla dağıldı, bütün yaban hayvanlarına yem oldular. Öylece dağılıp gittiler. Koyunlarım bütün dağlarda, bütün yüksek tepelerde başıboş dolandı. Onları arayan soran olmadığından koyunlarım tüm yeryüzüne dağıldı.⁴³

Burada Yehova kendisini çoban, halkı ise koyun olarak nitelendirmektedir. Anlaşılan Yehova, çobanlığını yeryüzünde pratikleştirmek üzere İsrail'in yöneticilerini vekil çoban olarak görevlendirmiştir. Ancak yöneticiler görevlerini olması gerektiği gibi yerine getirmediklerinden, Yehova Hezekiel Peygamber'i bir uyarıcı olarak göndermiştir.

Hezekiel Peygamberler'in getirdiği Tanrı Yehova'nın mesajlarına göre İsrail'in yöneticileri halkın çıkarlarını koruyup onları refah içinde yaşatmak yerine kendi çıkarlarını düşünmektedirler. İsrail'in yöneticileri halkı kendi çıkarları için kullanmaktadırlar. Halktan vergi ve asker toplayıp kendi hesaplarına kullanmaktadırlar. Halkın temel güvenlik ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamadıkları için halk kötü bir çoban tarafından yönetilen koyun sürüsü gibi zayıf düşmüş, dağılmış ve düşmana yem olmuştur. Tanrı Yehova, bundan sonra vekil çobanları (beşerî yöneticileri) devre dışı bırakıp bizzat

³⁹ Kataja ve Whiting 1990, State Archives of Assyria 12 (SAA 12), 026.

⁴⁰ Holtz 2014, 9; Weidner 1954, 1-5.

⁴¹ Kutsal Kitap 2008, 1010.

⁴² Kutsal Kitap 2008, 1119.

⁴³ Kutsal Kitap 2008, 1119.

kendisinin kullarına çoban olacağını söylemektedir. Bu konuda Hezekiel Kitabı'nın İsrail'i Güden Çobanlar bölümünün 11-12. ayetlerinde Yehova şöyle demektedir: *"Koyunlarımı Ben, Kendim arayacağım ve onlarla ilgileneceğim. Uzaklara dağılmış koyunlarını etrafına toplayan bir çoban, sürüsüyle nasıl ilgilenip onları otlatırsa, Ben de koyunlarımla öyle ilgileneceğim."*⁴⁴

Önceki sayfalarda gördüğümüz üzere, Sumer baş tanrısı Enlil ile ilgili kayıtlarda O'nun unvanları arasında *"tanrıların babası"* ve *"çoban"* unvanlarının geçmesi, O'nun yöneticiliğine atfı yapmaktaydı. Yine Asur Baş Tanrısı Aşşur ile ilgili olarak, Asurbanipal'in Taç Giyme İlahisi'nde *"Tanrı Aşşur gerçek kraldır"* ifadesinin geçmesi de Tanrı Aşşur'un yöneticiliğine atfı yapmaktaydı. Mezopotamya tanrılarının en büyük otorite sahibi yöneticiler olarak savaşlar gibi olaylara müdahale etmeleri gibi Tanrı Yehova da İsrail'in yönetimine müdahale etmektedir. İnançlar arasındaki yakın benzerlikler Mezopotamya ve Doğu Akdeniz bölgelerinin kültürel etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir.

Hezekiel Kitabının 34. bölümünde hem tanrının hem de kralların çoban olarak anılması önemlidir. Ayrıca Hezekiel Peygamber'in görevi ile ilgili olarak, O'nun zaten pratikte insanları iyiye sevk eden bir çoban gibi davrandığını da düşünebiliriz. Bu durumda Yahudi toplumunda tanrı, kral ve peygamber olmak üzere yönetici pozisyonundaki tüm dinî ve siyasî otoritelerin halkın çobanı olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.

İyi Çoban Hz. İsa (M.Ö. 4-M.Ö. 30-33?) ve Aziz Petrus'un Öğretileri (M. S. 30-64/68?):

İncil'de Yuhanna Kitabı'nın 10. Bölümü'nde kendisini *"İyi Çoban"* olarak nitelendirilen Hz. İsa, kendisine inananlar için yapabileceği fedakarlıklardan bahsetmektedir. Yuhanna Kitabı'nın 10. Bölümü'nün 11. Ayetinde Hz. İsa kendini sürüsünü (ümmetini) koruyan ve onları doğru yola ileten iyi çoban olarak nitelendirmektedir ve *"Ben iyi çobanımdır. İyi çoban koyunları uğruna canını verir."* demektedir.⁴⁵ Buna karşı kendisinden önce gelen yöneticileri paralı çobana benzeterek onların sürünün gerçek sahibi olmamalarının bir sonucu olarak kurdu (düşmanı) görünce sürüyü (halkı) bırakıp kaçacaklarını söylemektedir. Dolayısıyla Tevrat'ta Hezekiel Kitabı'nda, İsrail'i Güden Çobanlar Bölümü'nde olduğu gibi, Hz. İsa da siyasal iktidarları kötü çoban olarak nitelendirmekte ve onların halk için değil, para için çalıştıklarını iddia etmektedir.⁴⁶

Yine Hz. İsa Yuhanna 10:16'da tıpkı kralların kendilerini tek egemen güç olarak görmek istemeleri gibi, kendisini tek çoban, ümmetini de tek ümmet olarak görmek istemektedir. Bu konuda şöyle demektedir: *"Bu ağıldan olmayan (ümmetim olmayan) başka koyunlarım var. Onları da getirmeliyim. Benim sesimi işitecekler ve tek sürü, tek çoban olacak."*⁴⁷

Hristiyan yöneticilerin çobana benzetilmesi konusunda başka bir kaynak 1. Petrus Mektubu'ndan gelmektedir. İncil'in bir bölümünü teşkil eden 1. Petrus Mektubu, Hz. İsa'nın havarisi Aziz Petrus tarafından Anadolu halklarından Pontuslular, Galatyalılar, Kapadokyalılar, Asya Eyaleti halkı ve Bitinyalılara hitaben Silvanus isimli bir Hristiyan elçisi aracılığı ile yazılmıştır. Bu mektup Anadolu halklarını Hristiyanlık dini ile müjdelemek ve onlara nasihatlerde bulunmak üzere yazılmıştır. Mektupta halka, karı-kocalara, gençler ve ihtiyarlara barış içinde ve birbirlerine saygıyla yaşamaları konusunda nasihatler verilmektedir.

Mektubun 5. Bölümü'nde 1-3. ayetlerde Hz. İsa'nın havarisi Aziz Petrus'un ihtiyarlara bir nasihatinde şu ifadeler yer almaktadır: *"Size emanet edilen Tanrı'nın sürüsünü güdün, zorla değil istekle; yakışsız kazanç sevdasıyla değil, hevesle; Tanrı'nın emaneti olanlara efendilik taslayarak değil, sürüye örnek olarak çobanlık edin. Böylece baş çoban (İsa Mesih) ortaya çıktığında solmaz ihtişam tacını alacaksınız."*⁴⁸ Aziz Petrus, halkı yönetecek kişilerin halkın çobanı olacaklarını ve bu görevlerini layıkıyla yerine getirmelerini tavsiye etmektedir. Hz. İsa'nın hem dini öğretilerini tebliğ etmekte hem

⁴⁴ Kutsal Kitap 2009, 1119.

⁴⁵ Kutsal Kitap 2009, 1373.

⁴⁶ Kutsal Kitap 2009, 1373.

⁴⁷ Kutsal Kitap 2009, 1373.

⁴⁸ Kutsal Kitap 2019, 1569.

de yaşlılara O'nun unvanı olan "iyi çobanlığı" tavsiye etmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere çobanlık siyasal alanda krallardan çocuklarına saltanat aracılığıyla geçerken, peygamberlerden de Azizler'e ve toplumdaki söz sahibi kişilere dini inançlar aracılığıyla geçmektedir. Aziz Petrus'un Hz. İsa'dan "baş çoban" olarak bahsetmesi de halka çobanlık etme konusunda yöneticiler ve din adamlarından oluşan bir "çoban hiyerarşinin" olduğuna işaret etmektedir.

İmana Çağran Çoban Hz. Muhammed (M.S. 571-632):

Eski Önasya'daki çoban benzetmesi Kuran'da da yer bulmuş ve tıpkı Yahudi ve Hristiyan peygamberleri gibi Hz. Muhammed de çobana benzetilmiştir. Hz. Muhammed sürüyü (halkı) İslam dinine davet etmiş ve O'nu anlayıp inanmayanlar sağır, dilsiz ve körlere benzetilmiştir. Kuran'da Bakara Suresi 171. Ayette bu konuda şöyle denilmektedir: "*(İnkâr edenleri imana çağırın Peygamber ile) inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırılmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar (gerçekleri işitmezler), dilsizdirler (gerçekleri konuşmazlar), kördürler (gerçekleri görmezler)... Bundan dolayı anlamazlar.*"⁴⁹

Görülebileceği üzere tanrıların, kralların ve peygamberlerin çobana benzetilmesi binlerce yıl boyunca devam eden bir gelenek halini almıştır. Bu gelenek çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere, Sami kavimlerden Hint-Avrupa'lı kavimlere birçok toplumda uygulama alanı bulmuş ve kitleleri etkilemiştir.

Hz. Muhammed sonrası İslam devletlerinde de hükümdarlar kendilerini çoban olarak nitelendirmişlerdir. Örneğin Osmanlı Devleti zamanında Padişahlık babadan oğula geçen siyasi anlamda bir çobanlık olarak nitelendirilmiştir. Halk ise "reâya", yani "sürü" olarak kabul edilmiştir.⁵⁰

Sonuç

Eski ve Orta çağlarda dini ve siyasi liderler meşrûyetlerini halka kabul ettirebilmek için yazılı ve görsel propagandayı basit ve etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Krallar ve peygamberler basit ve anlaşılabilir mesajlarla geniş halk kitlelerine hitap etmişlerdir. Bu mesajlardan biri de liderlerin "iyi çoban" olduklarıdır ki, binlerce yıl boyunca oluşturulan yazılı ve görsel mesajlarda bu fenomeni açıkça görebilmekteyiz. Çivi yazılı tabletlerden mühürlerdeki tasvirlerle ve kutsal kitaplara kadar bu unvan iyiliğin ve ideal liderliğin sembolü olarak kullanılmıştır. Çoban unvanı, Sumer Hava Tanrısı Enlil için söylenen ilahide ve Tevrat'ta Yehova'nın unvanları arasında olduğu gibi, öncelikle tanrılara ait bir unvan olarak halka servis edilmiştir. Böylece bu unvanın kutsallığı Mezopotamya, Doğu Akdeniz Bölgesi ve Anadolu'da dini alanın en yüksek mertebesi tarafından temsil edilmiştir. Dinî ve siyasî liderler kendilerini ilahî çobanların yani tanrıların yeryüzündeki temsilcisi olarak beşerî çobana, halkı da siyasal anlamda sürüye benzetmişlerdir. Çobanın görevi sürüyü yani halkı korumak ve geliştirmektir. Eski Mezopotamya, Doğu Akdeniz ve kısmen de Anadolu'da olduğu gibi, gerçek çobanların tanrılar olması, tanrıların yeryüzüne kendilerini temsil eden krallar ve peygamberler göndermesi, bunlardan kralların görevlerini layıkıyla yerine getirmediği durumda, tanrıların kralların ellerinden yönetme yetkisini alıp başka bir kişiye vermesi inancının olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Tevrat'ta İsrail'i yönetenlerin kötü çobanlar olarak nitelendirilmesi ve Tanrı Yehova'nın bu kişilerden halkı yönetme yetkisini alıp halkı kendi çobanlığı ile yönetmeye karar vermesi gibi inançlar mevcuttur. Bu inançlar Türklerdeki kut inancına da benzemektedir. Bu inanışlar binlerce yıl boyunca monarşik ve teokratik liderler ve onlara bağlı etkili kişiler tarafından Eski ve Orta çağlarda Orta Asya, Mezopotamya, Doğu Akdeniz ve Anadolu halklarına çeşitli yazılı ve görsel propaganda mesajları ile kabul ettirilmiştir, söz konusu halklar tanrılara ve onların temsilcilerine karşı gelmemek için liderlerine biat etmişlerdir. Bunun sonucunda halklar büyük savaşlar, katliamlar, sürgünler, köleleştirme, emperyalizm ve her türlü şiddete kanalize edilmişlerdir. Bununla birlikte liderlerin kutsallığı inancı, bölge halklarını tanrılar tarafından kutsanmış ve çoban unvanı ile yetkilendirilmiş liderlerin hizmetinde çalışmaya teşvik etmiştir. Bu motivasyon ile birbirinden gösterişli saraylar, tapınaklar, şehir kapıları, yollar, bahçeler, anıt mezarlar gibi inşaat projeleri yapılmış, çeşitli halklar kendi tanrılarını, siyasal ve dini liderlerini yüceltmek için

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim Meali 2011, 31.

⁵⁰ Öz 2007, 490.

birbirleri ile yarışmışlardır. Siyasî ve dinî liderlerin çobana benzetilmesi, bölge haklarının otoriteleri sorgulamamasına, buna teşebbüs edenlerin tanrılara ve onların yeryüzündeki temsilcilerine muhalefet etmek ile en büyük günahı işlemiş olduklarından şiddetle cezalandırılmalarına sebep olmuştur. Eski Mezopotamya, Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgelerinde egemen olmuş kralların yıllıkları ve stelleri kraliyet otoritesine muhalefet edenlere uygulanan şiddet ile övünen kralların mesajları ile doludur. Ortadoğu'nun kutsal kitapları da dini anlamda çoban olarak inanılan peygamberlere muhalefet edenlerin tanrılar tarafından nasıl cezalandırılacaklarına, bu kişilerin sürüden yani dini otoritenin taraftarlarından ayrılmakla ne kadar büyük bir gaflet içerisine düştüklerine dair mesajlarla doludur. Böylece çoban ve sürü benzetmeleri toplumları daha kolay yönetmek için siyasi ve dini otoritelerin kullandığı önemli bir propaganda mesajı olmuştur.

Kaynaklar

- Akurgal, E. (2015). Hatti ve Hitit Uygarlıkları, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Altuntaş, H., Şahin, M. (2011). Kur'an-ı Kerim Meali, 12. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Black, J., Cunningham, G., Robson, E., Zolyomi, G. (2004). The Literature of Ancient Sumer, New York: Oxford University Press.
- Budge, E. A. W., King, L. W. (1902). The Annals of the Kings of Assyria: The Cuneiform Texts with from the Original Documents in British Museum, Volume I (AKA I), London: Oxford University Press.
- Darga, A. M. (1992). Hitit Sanatı, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.
- Edzard, D. O. (1997). The Royal Inscriptions Of Mesopotamia Early Periods, Volume 3/1, Gudea And His Dynasty (RIME 3/1), Toronto-Buffalo-London: University Press of Toronto.
- Frayne, D. (1990). The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Volume IV: Old Babylonian Period, (2003-1595 BC) (RIME 4), Toronto-Buffalo-London: University Press of Toronto.
- Frayne, D. (2007), The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Volume I: Presargonic Period (2700–2350 BC), Toronto-Buffalo-London: University Press of Toronto.
- Holtz, S. E. (2014). Writings from the Ancient World: Neo-Babylonian Trial Records, Editor: Theodore J. Lewis, Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Jakobsen, T. (1939). The Sumerian King List (SKL), Assyriological Studies, No: 11, Editors: John Albert Wilson-Thomas George Allen, The Oriental Institute of the University Of Chicago, Chicago-Illinois: The University Of Chicago Press.
- Jastrow, M. (1910). "Another Fragment of the Etana Myth" Journal of the American Oriental Society, March 1910, Vol. 30, No. 2, pp. 101-131, URL: <https://www.jstor.org/stable/3087600> (Erişim Tarihi 25.06.2022).
- Kataja, L. and Whiting, R. M. (1995). Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period (State Archives of Assyria, 12 / SAA 12), Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Kramer, S. N. (1990). Tarih Sumer'de Başlar, Çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil) (2019), İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Livingstone, A. (1989). Court Poetry and Literary Miscellanea (State Archives of Assyria, 3 / SAA 3), Helsinki: Helsinki University Press.
- Öz, M. (2007). "Reâyâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 490-493.
- Pekşen, O. (2017). Eski Mezopotamya'da Din-Siyaset İlişkisi (Sumer-Akad-Babil), Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Singer, I. (2002). Hittite Prayers, Editörler: Harry A. Hoffner, Jr., Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Tosun, M., Yalvaç, K. (1989). Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı, 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünsal, V. (2013) Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni (Hitit ve Urartu), Ankara: Berikan Yayınevi.

Weidner, E. (1954). "Hochverrat gegen Nebukadnezar II. Ein Grosswürdenträger vor dem Königsgericht" Archiv für Orientforschung (AfO), Wien: Institut für Orientalistik, 17. Bd., 1954-1956, pp. 1-9. URL: <https://www.jstor.org/stable/41624484> (Erişim Tarihi 25.06.2022).

İnternet Kaynakları:

Akad Kralı Naram-Sin'in Zafer Steli: Musée du Louvre, Paris. URL: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010123450> (Erişim Tarihi 25.06.2022).

CTH (Catalog der Texte der Hethiter / Hitit Metinleri Kataloğu): URL: <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/index.php?lang=DE> (Erişim Tarihi 25.06.2022).

Eski Babil Kralı Hammurabi'nin Kanun Steli: Musée du Louvre, Paris. URL: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010174436> (Erişim Tarihi 25.06.2022).

Kiş Kralı Etana'nın Göğe Yükselişini Tasvir Eden? Silindir Mühür: British Museum, Londra. URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1945-1013-24 (Erişim Tarihi 25.06.2022).

Uruk Kralı Çoban Dumuzi'nin Yeraltı Cehennemine Götürülmesini Tasvir Eden? Silindir Mühür: British Museum, Londra. URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1933-0408-1 (Erişim Tarihi 25.06.2022).